

Lietuvos Respublikos
švietimo ir mokslo
ministerija

Pagrindiniai klausimai:

- Kokios mokyklos laikomos nevalstybinėmis?
- Kas skiria joms lėšas?
- Kaip reglamentuojami nevalstybinių mokyklų steigimas ir veikla?
- Kokiais argumentais grindžiamas jų reikalingumas?
- Kas būdinga keturių valstybių – Didžiosios Britanijos, Olandijos, JAV ir Švedijos – nevalstybinėms mokykloms ir kokia jų paskirtis?
- Ką rodo nevalstybinių mokyklų veiksmingumo tyrimai?
- Lietuvos nevalstybinis ugdymas: aprėptis, nevalstybinių bendrojo lavinimo mokyklų sąrašas ir dydis

AR REIKIA BIJOTI NEVALSTYBINIO UGDYMO?

Nevalstybinėse bendrojo lavinimo mokyklose Lietuvoje mokosi 0,7 proc. mokinių – tai beveik žemiausias rodiklis Europoje. Nė vienos nevalstybinės mokyklos nėra 52 šalies savivaldybėse. Padėtis mažai kinta jau antrą dešimtmetį. Ją lėmė ne tik įtarus pokomunistinės visuomenės požiūris į nevalstybinį švietimą ir menkos galimybės papildomai mokėti už mokslą, bet ir pastarojo dešimtmečio švietimo politika, kuria buvo siekiama išlaikyti unifikuotą bendrojo lavinimo sistemą, taigi ir pristabdyti alternatyvių mokyklų radimąsi.

Liberalų požiūrį į nevalstybinį švietimą Remigijus Šimašius suformulavo dar 2003 m., vertindamas Švietimo įstatymo projektą:

Reglamentuojant nevalstybinį švietimą keltinas tikslas – sudaryti nediskriminacines sąlygas švietimą, kuris priimtinomis priemonėmis padeda pasiekti pageidaujamus rezultatus, vykdyti bet kioje institucinėje struktūroje. To yra siektina dėl daugelio priežasčių, tarp kurių: 1) švietimo sistemos reglamentavimo tikslas yra sudaryti sąlygas individo raidai, o ne valstybės ir savivaldybių institucijų plėtrai; 2) alternatyvūs švietimo organizavimo modeliai yra naudingi, kad realiomis sąlygomis būtų galima įvertinti švietimo organizavimo efektyvumą; 3) specifiniai švietimo poreikiai tam tikromis sąlygomis negali būti patenkinti valstybės ir savivaldybės institucijose, kurios neišvengiamai daugiau ar mažiau valdomos biurokratinio būdu; 4) nevalstybinis švietimas yra būdas užtikrinti, kad švietimo paslaugos bus suteiktos, tačiau išvengiant biurokratinio švietimo valdymo; 5) tik esant nevalstybiniam švietimui galima tikėtis pritraukti nevalstybines investicijas į švietimą, o tai yra ypač aktualu esant skurdžioms galimybėms investicijas vykdyti viešomis lėšomis.

Praėjus septyneriems metams, nevalstybinėmis mokyklomis laikomos tik tos mokyklos, kurių steigėjas nėra valstybė arba savivaldybė, jos gali turėti tik viešosios įstaigos statusą ir iš valstybės gauti mokinio krepšėlį, skirtą ugdymo procesui finansuoti. Lėšas, kurių reikia ūkiui ir kitai ugdymo aplinkai, nevalstybinės mokyklos turi gauti iš savo steigėjų arba susirinkti iš tėvų. Taigi mokymasis nevalstybinėje mokykloje mokinių tėvams jau nekainuoja tiek daug, kaip tais metais, kai jos negaudavo jokios valstybės paramos, ir vis dėlto yra brangesnis nei mokymasis valstybinėje mokykloje.

15-osios Lietuvos Respublikos Vyriausybės programoje įsipareigota vienodai finansuoti valstybines ir nevalstybines mokyklas lankančius mokinius sudarant sąlygas nustatyto dydžio tėvų bendruomenėms inicijuoti nevalstybinių (taip pat ir tradicinių religinių bendruomenių) mokyklų steigimą. Be to, pažadėta, kad „valstybė rems tėvų iniciatyvas ir panaudos pagrindais „tėvų iniciatyvos mokykloms“ suteiks tinkamas patalpas“. Įgyvendinant šias nuostatas, atnaujinta *Netradicinio ugdymo koncepcija* (2010 m. kovo 5 d. Nr. V-299), kurioje apibrėžta alternatyvaus ugdymo, laikomo lygiaverčiu tradiciniam, tačiau pagrįsto savita paradigma, pasaulėžiūrine ar religine orientacija, ugdymo tikslais, savitu pedagoginiu psichologiniu požiūriu į žmogaus prigimtį ir raidą bei savitu ugdymo organizavimu, mokyklos struktūra ir valdymu, samprata.

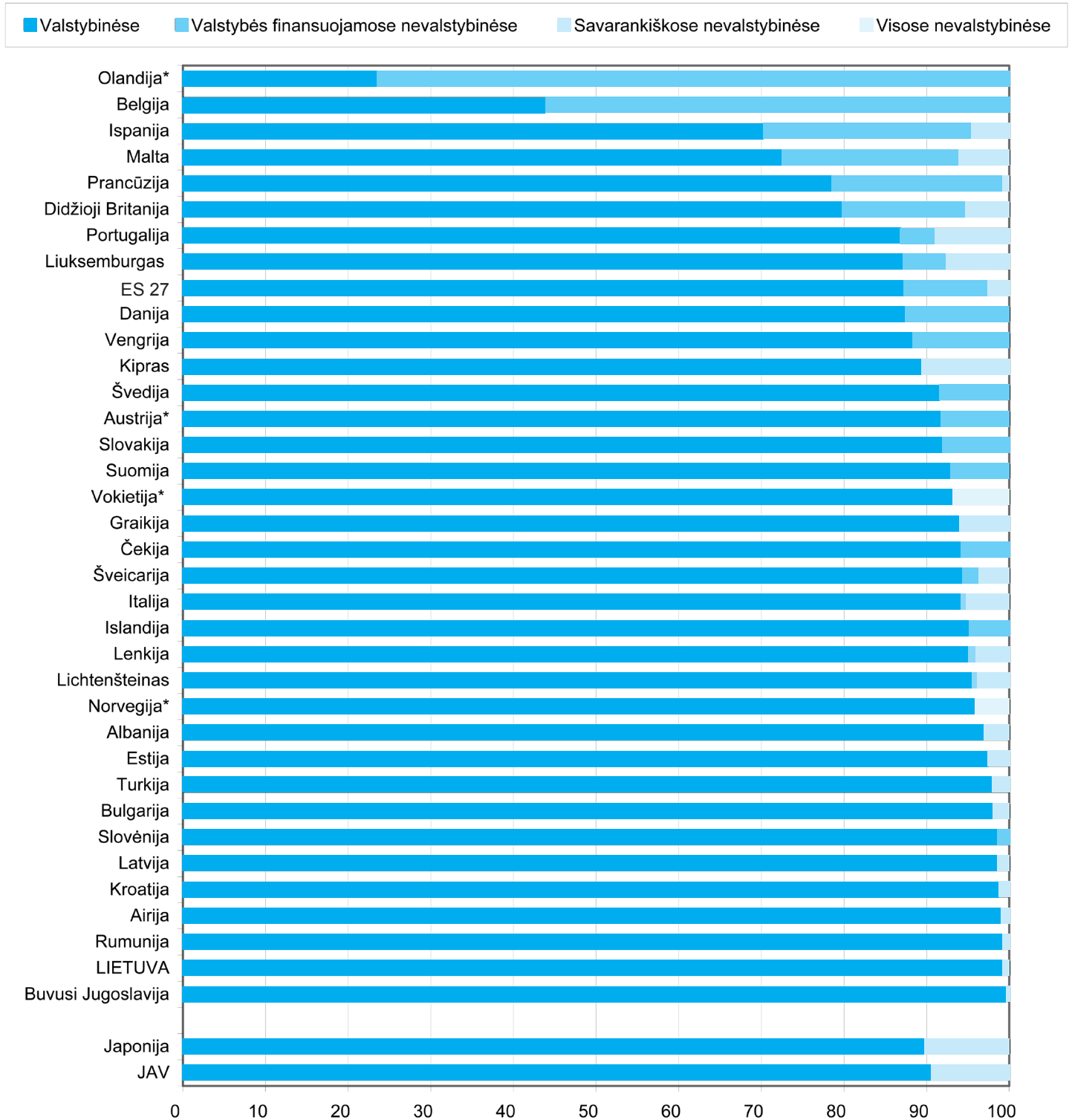
Tačiau lieka neišspręsti nevalstybinio ugdymo finansavimo ir nevalstybinių mokyklų aprūpinimo pastatais bei su tuo susiję prieinamumo klausimai, taip pat neapspręsta, kokio ir kiek nevalstybinio švietimo galėtų ar turėtų remti valstybė. Šioms diskusijoms skiriama leidinyje pateikiama informacija.

NEVALSTYBINIO ŠVIETIMO APRĖPTIS LIETUVOJE

2007 m. Europoje nevalstybinių mokyklų mokiniai sudarė 12,8 proc. visų bendrojo lavinimo mokyklų mokinių (žr. 1 pav.). Didžioji jų dalis – 5/6 – mokėsi nevalstybinėse valstybės finansuojamose mokyklose. Nevalstybinis sektorius yra stipriausias Olandijoje (apie 76 proc. bendrojo lavinimo mo-

kyklų mokinių) ir Belgijoje (apie 56 proc. mokinių). Tuo tarpu Lietuva beveik pirmauja pagal bendrojo lavinimo pavaldumo valstybei ir savivaldybėms lygį – mūsų šalyje nevalstybinėse mokyklose pastaraisiais metais mokosi tik 0,6–0,7 proc. mokinių.

1 pav. Mokinių pasiskirstymas valstybinėse ir nevalstybinėse Europos šalių mokyklose 2007 m. (dalis procentais)

* 2006 m. duomenys.

Duomenų šaltinis: Eurostato duomenų bazė, 2009 12 09

¹ Tai yra tokiose, kurioms valstybė skiria daugiau kaip 50 proc. veiklai reikalingų lėšų.

KAS YRA „NEVALSTYBINĖ MOKYKLA“?

Lietuviškasis pavadinimas „nevalstybinė mokykla“ yra unikalus – kitose šalyse dažniausi šios mokyklų grupės pavadinimai yra „privačiosios“, „nevisuomeninės“ (angl. *nonpublic*) arba „nepriklausomosios“ mokyklos. Be to, pavadinimas „nevalstybinės“ mūsų šalyje taikomas ne tik „ne valstybės“, bet ir „ne savivaldybių“ mokykloms.

Peržiūrėjus kitose valstybėse įprastus nevalstybinių mokyklų apibrėžimus matyti, kad vyraujantis skiriamasis šių mokyklų bruožas yra administravimo teisė: **nevalstybinėmis** (privačiomis, nepriklausomomis) **laikomos tos mokyklos, kurių neadministruoja vietinė ir nacionalinė valdžios**. Pavyzdžiui, UNESCO ir EBPO organizacijos nevalstybinių ugdymo įstaigų grupei priskiria tas, kurios „yra kontroliuojamos ir valdomos nevalstybinių organizacijų (tokių kaip bažnyčia, profesinė sąjunga ar verslo įmonė), arba jeigu didžiąją dalį jų valdymo tarybos sudaro nevalstybinių įstaigų parinkti atstovai“².

Kitos galimos nevalstybinių mokyklų ypatybės:

- visiškas arba dalinis nevalstybinis finansavimas;
- teisė rinkti mokesčius už mokslą;
- teisė pasirinkti mokinius;
- visiškas arba dalinis valstybinio ugdymo reguliavimo atsisakymas;
- unikalūs arba papildantys valstybinius ugdymo tikslai ir būdai.

Šios ypatybės nėra privalomos – yra šalių, kuriose visos ar kai kurių tipų nevalstybinės mokyklos yra finansuojamos valstybės lygiai taip pat, kaip valstybinės mokyklos; neturi teisės rinkti mokesčių už mokslą; negali taikyti jokios mokinių atrankos ir priima juos pagal užsirašymo eilę; ugdymo kokybė jose, kaip ir valstybinėse mokyklose, prižiūrima valstybės (apie tai išsamiau žr. šio leidinio 7–9 psl.).

NEVALSTYBINIŲ MOKYKLŲ TIPAI

Nevalstybinės mokyklos įvairiai klasifikuojamos ir skirtingose šalyse gali būti vadinamos skirtingai arba, atvirkščiai, gali būti vadinamos taip pat, bet labai skirtingai. Toliau pateikiamos dažniausiai minimos šių mokyklų grupės. Jos gali kai kuriais požymiais sutapti, pavyzdžiui, nepriklausomosios alternatyviosios ar internatinės religinės mokyklos.

Nepriklausomosios mokyklos – mokyklos, kurios nėra valdomos valstybinės ar vietos valdžios. Daugelyje, bet ne visose, šalyse „nepriklausoma“ reiškia ir nevalstybinį finansavimą, nors mokykla gali būti iš dalies remiama valstybės. Nepriklausomosios mokyklos dažniausiai yra išlaikomos iš mokesčių už mokslą, dovanų ir kitokios šalpos, o jas valdo renkama direktorių taryba.

Tarptautinės mokyklos – migruojančių darbuotojų vaikams, atsidūrusiems ne savoje šalyje, skirtos mokyklos, kuriose gali mokytis ir užsienio kalbų įgūdžių norintys įgyti vietos vaikai.

Alternatyviosios mokyklos – netradicinio (kartais – ultratradicinio) ugdymo turinio bei metodų įstaigos. Jų ugdymo programa yra lankstesnė už įprastą, jos gali remtis labai įvairiomis ugdymo teorijomis ir metodikomis, kurios būna ir nuoseklios, ir eklektiškos. Alternatyviosios mokyklos gali būti skirtos labai įvairiems mokiniams, pavyzdžiui, inovatyvi mokykla talentingiesiems, mokykla turintiesiems elgsenos sutrikimų ar mokykla akademiškai atsiliekantiesiems.

Privilegiuotosios (angl. *charter*) **mokyklos** (JAV) – alternatyviosios mokyklos, kurios gauna valstybės finansavimą, tačiau gali nesilaikyti kai kurių kitoms valstybės išlaikomoms mokykloms privalomų reikalavimų. Ši laisvė kompensuojama prievole atsiskaityti už tam tikrus veiklos rezultatus (mokinių

pasiekimus, pavyzdžiui, matematikos), numatytus mokyklos chartijoje. Chartija yra mokyklos ir jos finansuotojų sutartis, galiojanti 3–5 metus, kurioje aprašyta mokyklos paskirtis, programa, tikslai ir sėkmės vertinimo būdai. Privilegiuotasis mokyklas gali steigti įprastomis mokyklomis nepatenkinti mokytojai, tėvai, visuomenės aktyvistai, nesiekiančios pelno organizacijos, universitetai ir kt.

Internatinės (angl. *boarding*) **mokyklos** – įstaigos, kuriose dalis ar visi mokiniai ne tik mokosi, bet ir gyvena mokymosi trimestrų (semestrų) metu. Be mokytojų, jose dirba pensionų vedėjai, auklėtojai ir mokymosi padėjėjai. Kai kurios iš šių mokyklų yra specializuotos, pavyzdžiui, sanatorinės mokyklos, mokyklos specialiųjų ugdymo(si) poreikių mokiniams arba mokyklos itin gabiems tam tikrai veiklos sričiai mokiniams.

Religinių bendruomenių mokyklos – įstaigos, kurios ne tik moko įprastų mokyklinių dalykų, bet ir ugdo tikinčiuosius. To siekiama praktiškai ir teoriškai supažindinant mokinius su bendruomenės religija bei organizuojant religinę veiklą mokykloje ir po pamokų.

Ypatingosios ar specializuotosios (angl. *special*) mokyklos (Olandija) – valstybės finansuojamos, tačiau nepriklausomos tarybos (dažniausiai tam tikros religijos arba ideologijos atstovų) administruojamos mokyklos, atsiradusios kaip kompromisas tarp religinės ir pasaulietinės valdžios. Kontroliuojamos Švietimo ministerijos.

Parengiamosios mokyklos – mokytis koledže ar universitete rengiančios ir įstoti į juos padedančios vidurinės mokyklos, dažniausiai – gimnazijos.

² 2001 Data Collection on Education Systems: Definitions, Explanations and Instructions. UNESCO, OECD, Eurostat, 49 psl.

NEVALSTYBINIŲ MOKYKLŲ RŪŠYS PAGAL FINANSAVIMĄ

Pasaulyje taikomi **trys nevalstybinių mokyklų išlaikymo modeliai**:

- mokykla negauna jokio valstybės finansavimo ir yra išlaikoma iš mokinių tėvų mokamų mokesčių ar nevalstybinių fondų ir kitokios paramos;
- mokykla iš dalies remiama valstybės, o kitas lėšas gauna iš kitur;
- mokykla remiama tik valstybės (dažniausiai per mokinių krepšelius).

Pagal tai skiriamos **trys nevalstybinių mokyklų rūšys**:

- tikrosios privačiosios arba nepriklausomosios mokyklos;
- valstybės remiamos nevalstybinės mokyklos;
- valstybės išlaikomos nevalstybinės mokyklos.

Finansavimo modelį lemia šalies tradicijos, visuomenės požiūris į nevalstybinio švietimo naudą ir socialinės ekonominės gerovės lygis. Pavyzdžiui, Didžiosios Britanijos vyriausybė nelinkusi remti nevalstybinių mokyklų, bet Olandijoje, Švedijoje ir JAV pagrindinis jų išlaikytojas ir veiklos skatintojas yra valstybė.

Net tose šalyse, kuriose mokyklos nėra remiamos valstybės, nevalstybinės mokyklos priima šiek tiek nepasiturinčių šeimų vaikų, kurie atleidžiami nuo mokesčio už mokslą. Pavyzdžiui, Anglijoje ir Velse ketvirtadalis tokių nevalstybinių mokyklų mokinių yra iš šeimų, kurių pajamos nesiekia nacionalinio vidurkio, o trečdaliui sumažinamas arba kompensuojamas mokesčiai už mokslą.

NEVALSTYBINIŲ MOKYKLŲ STEIGIMO SĄLYGOS IR UGDYMO REGLAMENTAVIMAS

Daugumoje šalių nevalstybinių mokyklų steigimą kontroliuoja valstybė. Dažniausi ir pagrindiniai reikalavimai šioms mokykloms – tinkama direktoriaus bei pedagogų kvalifikacija ir fizinių ugdymo sąlygų buvimas. Ugdymo turinį vertina visos

valstybės, tačiau nevienodai išsamiai: vienos – tik tikslus, kitos – ugdymo programas, ir tik kai kuriose vertinami abu aspektai (žr. 1 lentelę). Rečiausiai reglamentuojamas mokinių skaičius.

1 lentelė. Nevalstybinių mokyklų steigimo sąlygos Europos valstybėse 1999–2000 m. m.

	Mokyklos tipas	Personalo kvalifikacija ir kitos ypatybės		Fizinės ugdymo sąlygos		Ugdymo turinys	
		Steigėjas ar administratorius	Direktorius ir pedagogai	Pastatai, įranga, saugumas	Minimalus ar maksimalus mokinių skaičius	Tik tikslai ir uždaviniai	Ugdymo programa
Austrija	Ypatingosios mokyklos	x	x	x			x
	Mokyklos, turinčios atskirą statutą	x	x	x			
Belgija	Visos		x	x	x	x	x
Danija	Visos			x	x	x	
Suomija	Valstybės prižiūrimos	x	x	x			x
Prancūzija	<i>Hors contrat</i>	x	x	x		x	
Vokietija	Visos	x	x	x		x	
Graikija	Visos	x	x	x	x		x
Airija	Valstybės pripažintos		x	x	x		x
	Nepripažintos						
Italija	<i>Private autorizzate</i>	x	x	x			
	<i>Paritarie</i>	x	x	x		x	x
	<i>Parificate</i>	x	x	x		x	x
	<i>Con presa d'atto</i>	x	x	x			
Liuksemburgas	Pradinės		x				x
	Vidurinės	x	x	x			x
Olandija	Visos	x	x		x	x	x
Portugalija	Visos	x	x	x	x	x	
Ispanija	Visos		x	x			x
Švedija	Visos				x	x	
Didžioji Britanija (išskyrus Škotiją)	Nepriklausomosios	x	x	x	x		x
	CTC, CCTA		x	x	x		x
Škotija		x	x	x	x		x

– valstybės subsidijų negaunančios mokyklos.

x – teisiniai reikalavimai.

Šaltinis: Eurydice, Private Education in the European Union, 2000

Ilgijus daugiau nevalstybinių mokyklų veiklos reglamentavimo patirties, taikomi ne tik tie steigimo kriterijai, kurie nurodyti 1 lentelėje. Pavyzdžiui, Švedijoje, kurioje iš mokyklos nereikalaujama turėti savo pastatą ir sklypą, prieš suteikiant leidimą veikti įvertinamas nevalstybinės mokyklos atsiradimo poveikis švietimo sąlygoms jos aplinkoje. Po šio įvertinimo maždaug pusė paraiškų nėra patenkinamos.

Nevalstybinėms mokykloms kitose šalyse taikomas švelnesnis, daugiau laisvės paliekantis valstybinis ugdymo turinio

reglamentavimas, o ugdymo metodus apskritai vengiama reglamentuoti. Tačiau atsižvelgdamos į tai, kad būtina integruotis šalies švietimo sistemoje (sudaryti sąlygas savo mokiniais pereiti į kitas mokyklas ar laikyti valstybinius egzaminus), dauguma šių mokyklų pačios yra linkusios laikytis tų nacionalinių programų reikalavimų, kuriuos laiko racionaliais ir naudingais savo mokiniams. Todėl dažniausias ugdymo programos modelis nevalstybinėse mokyklose yra „valstybinė programa plus“, tai yra papildyta ir pagilinta valstybinė programa.

ATSISKAITOMUMAS IR VERTINIMAS

Nevalstybinės mokyklos atsiskaito dviem interesų grupėms: tiems, kurie pasirenka šias mokyklas (mokinių tėvams), ir tiems, kurie jas išlaiko (tėvai, finansiniai rėmėjai, bendruomenės arba valstybė).

Tėvams labiausiai rūpi ugdymo sąlygos ir rezultatai jų poreikių tenkinimo aspektu. Finansiniai rėmėjai ir bendruomenės gali turėti savo ypatingų reikalavimų, kurie numatomi mokyklos steigimo ar rėmimo sutartyse. Nevalstybinės mokyklas remianti valstybė domisi, ar autonomijos suteikimas šioms mokykloms yra pagrįstas, tai yra ar jų veiklos kokybė yra geresnė ar bent jau tokia pati kaip valstybinių mokyklų.

Pagrindinis nevalstybinių mokyklų vertinimo aspektas yra veiklos rezultatai. Jie vertinami dvejopai – lyginant su kito-

mis šalies mokyklomis (pagal nacionalinius švietimo tikslus) ir atsižvelgiant į specialiuosius mokyklos tikslus. Lyginant dažniausiai remiamasi valstybinių egzaminų arba testų duomenimis. Pačios nepriklausomosios mokyklos vengia sudarinėti reitingus pagal egzaminų rezultatus, nes žino, kad yra labai skirtingos ir dirba su skirtingais mokinių kontingentais; išimtis – Didžiosios Britanijos nepriklausomosios mokyklos, kurių kontingentas labai tolygus, o tikslai – panašūs.

Mokyklų veiklos kokybės vertinimai gali būti inicijuojami mokyklos tarybos arba valstybinių agentūrų ir šių atliekami. Didžiojoje Britanijoje, kurioje nevalstybinių mokyklų daug ir jos susibūrusios į asociaciją, yra speciali Nepriklausomųjų mokyklų inspekcija, kas 6 metai tikrinanti savo mokyklas.

KUO GRINDŽIAMAS NEVALSTYBINIŲ MOKYKLŲ REIKALINGUMAS?

Klausimas, ar nevalstybinis švietimas reikalingas, nekyla senas nevalstybinio švietimo tradicijas turinčiose šalyse, tačiau yra aktualus pokomunistinėms visuomenėms, kurios patenkintos savo valstybiniu švietimu, neturi pakankamai lėšų mokėti už švietimo paslaugas arba vengia ugdymo alternatyvų.

Nevalstybinių mokyklų reikalingumas kitose šalyse grindžiamas įvairiais argumentais:

1) mokymosi poreikių tenkinimas:

- alternatyvusis ugdymas sudaro sąlygas tenkinti išskirtinius mokinių poreikius, į kuriuos neatsižvelgia unifikauta valstybinių mokyklų sistema;
- nevalstybinių mokyklų ugdymo programa apskritai yra platesnė ir įvairesnė už valstybinių;
- nevalstybinėms mokykloms lengviau specializuotis ir daugiau dėmesio skirti tam tikrų gebėjimų ugdymui;

2) ypatinga kultūrinė aplinka:

- unikalios mokyklos telkia savitas bendruomenes, vienišas vertybių, gyvenimo filosofijos ar tikėjimo, kuriems negali būti skiriama išskirtinio dėmesio valstybinėse mokyklose;
- pažiūrų ir siekių panašumas mokyklos bendruomenėje lemia darną ir aplinkos jaukumą bei saugumą;

Diskutuojant „už“ ir „prieš“ nevalstybinės mokyklas svarbu žinoti ne tik kas būdinga tam tikram mokyklos tipui, bet ir kokioje aplinkoje šios mokyklos veikia ir koks vaidmuo joms skiriamas šalies švietimo sistemoje. Nevalstybinių mokyklų ir sistemų skirtumus iliustruoja toliau pateikiama keturių šalių – Didžiosios Britanijos, Olandijos, Jungtinių Amerikos Valstijų ir Švedijos – nevalstybinio švietimo apžvalga.

3) geresnės ugdymo sąlygos:

- renkančiose mokesčius mokyklose papildomos lėšos sudaro sąlygas pagerinti ugdymo kokybę – įdarbinti geresnius mokytojus, sudaryti mažesnes klases, daugiau dėmesio skirti atskiram mokiniui, įsigyti geresnės mokymo(si) įrangos bei kitų priemonių ir siūlyti mokiniams platesnį papildomąjį ugdymą;

4) ugdymo naujovių kūrimas:

- mokyklos autonomija yra pravartanti siekiant eksperimentuoti ir kurti ugdymo naujoves;
- mokyklos galimybė rinktis ir tėvų dalyvavimas priimančių ugdymo sprendimus mažina pedagoginių klaidų baimę;

5) veiklos veiksmingumas:

- nevalstybinės mokyklos turi konkuruoti su valstybinėmis ir atsiskaityti mokinių tėvams, todėl siekia geresnių rezultatų mažesniais kaštais – taupo, kurdamos naujus valdymo modelius optimizuoja ugdymo organizavimą ir pan., tad jų veikla darosi efektyvesnė už valstybinių mokyklų;
- nevalstybinės mokyklos kuria konkurenciją švietimo sistemoje ir skatina valstybines mokyklas dirbti geriau, taigi didina visos švietimo sistemos veiksmingumą.

DIDŽIOJI BRITANIJA: PRIVAČIOS MOKYKLOS KAIP TURTINGŲJŲ KLUBAI

Esminės ypatybės. Didžiojoje Britanijoje yra tikrų privačių mokyklų, kurių valstybė neremia, vadinančių save nepriklausomomis, ir valstybės remiamų pusiau privačių mokyklų, kurios priskiriamos valstybiniam sektoriui. Nepriklausomosios Didžiosios Britanijos mokyklos laikomos tradicinės privačios mokyklos etalonu. Jos taiko dvigubą – galėjimo mokėti už mokslą ir gebėjimo mokytis – atranką, o kai kurios ir papildomus kriterijus, pavyzdžiui, priklausymo tam tikrai religinei ar socialinei grupei. Tai elitinės mokyklos mažumai, todėl jos renkasi mokinius, o ne atvirkščiai. Nepriklausomųjų Didžiosios Britanijos mokyklų paskirtis – suteikti itin gerą, elitinį išsilavinimą. Dauguma šių mokyklų yra internatinės. Jos išlaikomos iš tėvų mokesčių už mokslą ir labdaringos paramos.

Istorija ir dabartis. Nepriklausomosios Didžiosios Britanijos mokyklos didžiuojasi savo amžiumi ir tuo, kad jose mokėsi ne viena dabartinių mokinių šeimų karta. Kai kurios mokyklos turi kelių šimtmečių istoriją. Nepriklausomosios mokyklos suklestėjo XIX a., kai susiformavo klasikinius akademinis dalykus ir fizinį lavinimą derinančios programos, o mokyklų absolventai tapdavo valdžios ir kariuomenės elitu. Šiuo metu nepriklausomosiose mokyklose mokosi tik 7 proc. Didžiosios Britanijos mokinių, tačiau elitinėse visuomenės grupėse, pavyzdžiui, teisininkų, privačių mokyklų absolventai sudaro daugumą kaip ir prieš šimtą metų.

Šiais laikais privačių mokyklų prestižą lemia ne tik tradicijos, bet ir reitingai, sudaromi pagal baigiamųjų ar stojamųjų egzaminų rezultatus, todėl nepriklausomosios mokyklos labai rūpinasi parengimu egzaminams. Lyginant su valstybinėmis mokyklomis, jose mažesnės klasės, daugiau individualaus mokymo ir individualios pagalbos mokiniams, daugiau laiko skiriama mokymui ir daugiau dėmesio tradiciniams akademiniam dalykams (matematikai ir kalboms), tačiau taip

pat yra daugiau papildomų dalykų ir nepamokinės veiklos, ypač sporto. Kitaip tariant, šios mokyklos siekia suteikti ir gilesnį, ir platesnį išsilavinimą. Norėdamos pagerinti rezultatus, o drauge ir mokyklos reitingus, jos siūlo stipendijas itin gabiems mokiniams ir šalina atsiliekančius moksle. Nepriklausomosios mokyklos nuo seno rūpinasi ne tik akademinio išsilavinimu, bet ir mokinių auklėjimu – tam tikru etosu, socialiniais siekiais, manieromis ir net kalbos akcentu. Jos turi savus tvarkos reikalavimus, kurie yra daug griežtesni nei valstybinėse mokyklose, o jų pažeidimas (pavyzdžiui, nesąžiningumas, smurtas, žalingi įpročiai) gali baigtis šalinimu iš mokyklos.

Teisinis reguliavimas. Nepriklausoma mokykla Didžiojoje Britanijoje laikoma bet kuri valstybės finansiškai neremiama mokykla, turinti penkis ir daugiau privalomojo mokytis amžiaus mokinius ir teikianti jiems nustatytos trukmės ugdymą. Valstybė naują mokyklą registruoja, kai ši įrodo turinti patalpas, personalą ir gebėjimus mokytis. Nepriklausomosios mokyklos turi atsižvelgti į valstybinę ugdymo programą, tačiau neprivalo jos įgyvendinti paradižiu.

Veiksmingumas. Nepriklausomųjų mokyklų veiklos efektyvumu (ekonomiškumu) nelabai domimasi, nes jose mokosi ekonomiškai pajėgių tėvų vaikai (plg. valstybinių ir privačių mokyklų ekonominio, socialinio ir kultūrinio statuso indeksą 2 lentelėje), o šių mokyklų pasiekimai lyginant su kitomis mokyklomis tikrai geri (žr. tą pačią lentelę). Jų absolventai sudaro apie 40 proc. geriausių universitetų – Oksfordo ir Kembridžo – studentų. Tačiau įpratę prie išskirtinės globos ir drausmės mokykloje, jie sunkiau adaptuojasi universitetuose ir dažniau patiria nesėkmių nei valstybinių mokyklų mokiniai, įstoję su tokiais pat balais.

2 lentelė. Didžiosios Britanijos mokinių pasiekimai (PISA 2006 m. tyrimo duomenys) pagal mokyklos tipą (valstybinė ar nevalstybinė)

	Ekonominio, socialinio ir kultūrinio statuso indeksas	Pasiekimų lygis taškais		
		Gamtos mokslų	Skaitymo	Matematikos
Valstybinės mokyklos	0,15	510	492	492
Nevalstybinės mokyklos	0,85	597	577	571
Skirtumas	0,70	87	85	79
Skirtumas atsižvelgiant į ESKS indeksą		51	n. d.	n. d.

Duomenų šaltinis: PISA 2006. Volume 2: Data. (2007). OECD, Programme for International Student Assessment. 165–167 psl. lentelės

OLANDIJA: MOKYKLA KAIP ŠVIETIMO LAISVĖS REALIZAVIMAS

Esminės ypatybės. Nevalstybinė mokykla Olandijoje yra ne valstybės administruojama mokykla, finansuojama valstybės lygiai taip pat, kaip ir valstybinės mokyklos, tai yra pagal mokinių skaičių. Dauguma šių mokyklų priklauso religinėms bendruomenėms, ir šių bendruomenių mokyklos turi teisę nepriimti tų mokinių, kurių tėvai nepritaria mokyklos ideologijai. Vyraujančios mokyklų grupės – katalikų, protestantų, žydų, musulmonų, indusų ir antroposofinės mokyklos, taip pat tam tikras pedagogines idėjas, pavyzdžiui, M. Montessori, įgyvendinančios mokyklos. Valstybė skatina nevalstybinių mokyklų radimąsi, nes laiko jas padedančiomis didinti visos švietimo sistemos veiksmingumą.

Istorija ir dabartis. Nevalstybinis švietimas Olandijoje turi senas tradicijas: mokinių dalis nevalstybinėse mokyklose didėja jau 150 metų ir šiuo metu sudaro apie 76 proc. Tai susiję su 1870 m. prasidėjusia politine ir religine viso Olandijos viešojo gyvenimo segmentacija, dėl kurios visuomenė susiskaidė į katalikų, protestantų, liberalų ir socialdemokratų grupes. XX a. antrojoje pusėje ideologinė viešojo gyvenimo segmentacija sunyko, tačiau skirtinga mokyklų orientacija išliko iki šių dienų.

Nevalstybinės Olandijos mokyklos nėra elitinės – ekonominis, socialinis ir kultūrinis jų mokinių statusas yra netgi žemesnis nei valstybinių mokyklų (žr. 3 lentelę). Šios mokyklos negali siekti pelno. Šeimos jas renkasi savo nuožiūra neatsižvelgdamos į gyvenamąją vietą, nes mokykloms nepriskiriama aptarnaujama teritorija.

Nevalstybinės mokyklos valdomos jas įkūrusios organizacijos valdybos. Siekiant mažinti administravimo kaštus, viena valdyba valdo nuo kelių iki keliolikos mokyklų. Valdybos savo ruožtu gali sudaryti didesnius vienos ideologinės pakraipos mokyklų valdybų junginius. Lyginant su kitomis šalimis, valdybos yra finansiškai savarankiškos – jos gauna lėšas bendra suma pagal savo mokinių ypatybes (skaičių, programos tipą, klasę, poreikius) ir, atidėjusios lėšas atlyginimams (apie 90 proc.), pačios sprendžia, kada ir kam išleisti likusias. Dėl

centralizuoto finansavimo nevalstybinėms mokykloms didesnę įtaką turi ne vietos, o nacionalinė valdžia – savivaldybės rūpinasi tik mokyklų tinklu ir naujų pastatų statymu.

Teisinis reguliavimas. Nevalstybinių mokyklų steigimui ir veiklos būdai lemiamą įtaką daro nuo 1848 m. galiojantis Konstitucijos straipsnis, įtvirtinantis švietimo laisvę. Švietimo laisvė apima laisvę steigti mokyklas ir pasirinkti ideologinį jų pagrindą bei ugdymo būdus. Valstybė nustato būtinus pasiekimus, privalomus dalykus, nacionalinių egzaminų turinį ir mokslo metų trukmę, tačiau nereguliuoja mokyklos organizavimo: ugdymo metodų, priemonių, mokytojų skaičiaus ir klasių dydžio.

Laisvė steigti mokyklas lemia, kad įsteigti naują mokyklą yra palyginti paprasta – pakanka privačios (tėvų) iniciatyvos ir gebėjimo surinkti minimalų reikalaujamą mokinių skaičių: nuo 200 rečiau gyvenamose savivaldybėse iki 337 didmiesčiuje. Pastatą naujai mokyklos bendruomenei privalo parūpinti savivaldybė. Apskritai savivaldybės vaidmuo yra stebėti gyventojų švietimo poreikius ir užtikrinti jų tenkinimą steigiant naujas valstybines (savivaldybės) mokyklas tik tais atvejais, kai nepakanka nevalstybinių.

Paskirties įgyvendinimas. Su nevalstybinėmis mokyklomis nėra siejami jokie ypatingi lūkesčiai, išskyrus veiksmingą valstybės skiriamų lėšų naudojimą ir konkurencijos, kuri skatina visos švietimo sistemos veiksmingumą, didinimą. Faktas, kad taip decentralizuotai valdoma švietimo sistema tarptautiniuose mokinių tyrimuose nuolat pakliūna į pirmą rezultatų dešimtuką, rodo, jog nevalstybinio švietimo vyravimas sistemos veiksmingumo nemažina, nors pačios nevalstybinės mokyklos rezultatais lenkia valstybines labai nežymiai (žr. 3 lentelę).

Nevalstybinio švietimo ekonomiškumą šalyje, kuri yra tokia turtinga, kad vienam vidurinės mokyklos mokiniui vidutiniškai skiria 7 400 eurų (daugiau kaip 25 tūkst. Lt) per metus, sunku vertinti.

3 lentelė. Olandijos mokinių pasiekimai (PISA 2006 m. tyrimo duomenys) pagal mokyklos tipą (valstybinė ar nevalstybinė)

	Ekonominio, socialinio ir kultūrinio statuso indeksas	Pasiekimų lygis taškais		
		Gamtos mokslų	Skaitymo	Matematikos
Valstybinės mokyklos	0,28	524	505	526
Nevalstybinės mokyklos	0,24	527	509	534
Skirtumas	-0,04	3	4	8
Skirtumas atsižvelgiant į ESKS indeksą		4	n. d.	n. d.

Duomenų šaltinis: PISA 2006. Volume 2: Data. (2007). OECD, Programme for International Student Assessment. 165–167 psl. lentelės

JUNGTINĖS AMERIKOS VALSTIJOS: PRIVILEGIJUOTOSIOS MOKYKLOS

Esminės ypatybės. Privilegiuotosios mokyklos yra visuomenės (valstybės) lėšomis išlaikomos bendrojo lavinimo mokyklos, sukurtos kaip alternatyva valstybinėms mokykloms, tačiau laikomos valstybinės švietimo sistemos dalimi. Parama šioms mokykloms grindžiama dviem idėjomis – kad standartinio kirpimo drabužis negali tikti visiems ir kad mokyklos tinkamumą liudija jos gebėjimas išlikti konkurencinėje rinkoje.

Apibūdinamos save, privilegiuotosios mokyklos pabrėžia, kad jos yra:

- naujovės kuriančios valstybinės (viešosios) mokyklos;
- sukurtos švietėjų, tėvų ir visuomenės veikėjų;
- atviros visiems ir priimančios mokinius pagal jų pasirinkimą;
- nesaistomos daugumos taisyklių ir reikalavimų, skirtų įprastoms valstybinėms mokykloms;
- privalančios atsiskaityti už savo veiklos rezultatus.

Istorija ir dabartis. Pirmoji privilegiuotoji mokykla atidaryta 1992 m. Pagal to meto įsivaizdavimą, privilegiuotosios mokyklos turėjo būti teisiškai ir finansiškai savarankiškos pasirenkamosios mokyklos, laikomos valstybinėmis, tačiau dirbančios kaip privačios, todėl atskaitingos tik už savo veiklos rezultatus (mokymosi pasiekimus). Idėja pasirodė patraukli, todėl šiandien visose Jungtinėse Amerikos Valstijose yra daugiau kaip 5 tūkst. privilegiuotųjų mokyklų, jose mokosi apie 1,5 mln. mokinių. Tai sudaro tik apie 3 proc. visų šalies mokinių, tačiau jų pasiskirstymas labai netolygus – pavyzdžiui, Naujajame Orleane privilegiuotosiose mokyklose mokosi daugiau kaip pusė mokinių.

Vidutinis privilegiuotųjų mokyklų dydis – 300 mokinių. Jos dažniau steigiamos mieste nei kaime, ir dažniausiai skiriamos kokiems nors išskirtiniams (bet ne specialiesiems) poreikiams tenkinti. Nors abejota, ar privilegiuotosios mokyklos netaps elitinėmis, šiuo metu pusė jų mokinių gauna nemokamą maitinimą, taigi yra socialiai remtini. Apskritai JAV privilegiuotosios mokyklos dažniausiai patraukia etninių mažumų vaikus, nedideles pajamas turinčių šeimų vaikus ir tuos, kuriems prasčiau sekasi mokytis.

Teisinis reguliavimas. Privilegiuotųjų mokyklų radimuisi didelę įtaką turi specialūs jų veiklą reguliuojantys įstatymai. Juos turi 41 valstija, ir jie labai skiriasi – vieni skatina, kiti stabdo privilegiuotųjų mokyklų atsiradimą. Pavyzdžiui, priėmimo į šias mokyklas laukia 365 tūkst. mokinių, taigi poreikis yra didesnis už pasiūlą, tačiau 26 valstijos riboja ir šių mokyklų skaičių švietimo apygardose, ir mokinių skaičių vienoje mokykloje.

Privilegiuotoji mokykla gali pradėti veiklą, kai gauna chartiją, tai yra patvirtintą sutartį su valstijos ar vietos švietimo valdžios atstovais, kurioje nurodyti mokyklos paskirtis, tikslai, programa, mokymosi vertinimo metodai ir sėkmės mata-

vimo būdai, taip pat kokioms mokinių kategorijoms skiriama mokykla. Paraišką mokyklai steigti gali pateikti vietos mokyklų apygarda, aukštoji mokykla ir pelno nesiekiančios organizacijos, o kai kuriose valstijose – ir pelno organizacijos.

Paskirties įgyvendinimas. Nors privilegiuotųjų mokyklų paskirties apibūdinimas pradedamas jų naujoviškumo deklaravimu, patirtis rodo, kad jos nėra linkusios kurti naujas ugdymo programas. Dažniausios ugdymo naujovės šiose mokyklose yra nauji esamų programų deriniai, privačiose mokyklose įprastų praktikų adaptavimas ir tėvų pageidavimų tenkinimas. Kitaip tariant, dauguma privilegiuotųjų mokyklų netapo naujo ugdymo turinio ir metodų laboratorijomis. Tačiau teisinis savarankiškumas turi įtaką valdymui, ugdymo organizavimui ir mokyklos kultūrai – tai originaliausias privilegiuotųjų mokyklų veiklos sritys. Pavyzdžiui, dauguma jų samdo neatestuotus mokytojus, netaiko etatinės įdarbinimo sistemos, nemoka už darbo stažą, neturi profsąjungų, moka priedus už gerus rezultatus ir skatinamąsias premijas trūkstantį specializacijų mokytojams. Sudarydamos klases jos grupuoja skirtingo amžiaus mokinius, kuria kelerių metų mokymosi koncentrus, įprastus tvarkaraščius keičia jungtinėmis pamokomis ir lanksčiais tvarkaraščiais, sudaro drauge dirbančių mokytojų komandas. Kai kurios siūlo nuotolinį mokymąsi („kibernetinės“, „virtualiosios“, „internetinės“ mokyklos) arba mokymosi namuose padedant tėvams ir mokymosi mokykloje derinį.

Veiksmingumas. Valstijos privilegiuotąsias mokyklas dažniausiai finansuoja skirdamos lėšas pagal mokinių skaičių per švietimo apygardą, tačiau jos negauna papildomų vietos valdžios skiriamų lėšų ir kapitalinių investicijų, todėl, lyginant su įprastų valstybinių mokyklų finansavimu, privilegiuotosiose vienam mokiniui tenka tik 60 proc. lėšų. Geresnė padėtis tose mokyklose, kurios gauna papildomą nevalstybinį finansavimą (privilegiuotosios mokyklos gali būti remiamos privačių asmenų ir fondų). Nepaisant mažesnio finansavimo, privilegiuotųjų mokyklų mokinių pasiekimai yra panašūs į kitų mokyklų pasiekimus toje pačioje švietimo apygardoje. Autoritetingiausi iš lig šiol atliktų lyginamųjų tyrimų nustatyta, kad 46 proc. privilegiuotųjų mokyklų rezultatai atitinka valstybinių mokyklų rezultatus, 17 proc. yra reikšmingai geresni ir 37 proc. reikšmingai blogesni. Be to, jų pasiekimų įvairovė daug didesnė nei labiau standartizuotų valstybinių mokyklų. Mokytis privilegiuotosiose mokyklose yra akivaizdžiai naudingiau nei mokytis įprastose valstybinėse dviem mokinių grupėms – skurstančių šeimų vaikams ir tiems, kurių namų kalba yra valstybinė (anglų).

Privilegiuotųjų mokyklų veiksmingumo tyrimų kritikai teigia, kad šių mokyklų tikslas yra ne pralenkti valstybines mokyklas, o sukurti joms konkurenciją ir tokiu būdu pagerinti visos švietimo sistemos rezultatus. Ar tai pavyksta, galėtų parodyti tik ilgalaikiai lyginamieji turinčių ir neturinčių nevalstybinių mokyklų valstijų tyrimai.

ŠVEDIJA: NEPRIKLAUSOMOSIOS MOKYKLOS

Esminės ypatybės. Švedijos nepriklausomųjų mokyklų modelis yra labai artimas JAV privilegijuotųjų mokyklų modeliui: tai konkuruojančios dėl mokinių, kurie gauna iš savivaldybių mokinio krepšelį, mokyklos. Šioms mokykloms neleidžiama rinkti jokių papildomų mokesčių, tad jos yra visiškai išlaikomos valstybės. Mokinių pasirinkimas neribojamas – jie gali rinktis mokyklą bet kurioje Švedijos vietovėje, o jei trūksta vietų, priimami pagal užsirašymo eilę. Mokykloms negali taisyti mokinių atrankos. Be to, jos privalo laikytis nacionalinių ugdymo tikslų. Nepriklausomomis šios mokyklos vadinamos dėl to, kad nėra administruojamos savivaldos ar centrinės valdžios.

Pristatydamos save, Švedijos nepriklausomosios mokyklos kaip pranašumus pabrėžia pedagoginių metodų įvairovę ir ugdymo naujoves, galimybę būti ne tik pasaulietinėmis, bet ir konfesinėmis, nedidelį mokinių skaičių.

Istorija ir dabartis. Iki 1991 m. Švedijos mokyklos buvo finansuojamos iš dviejų šaltinių – nacionalinės valdžios ir savivaldybių. Atlyginimus mokytojams mokėjo nacionalinė valdžia, kuri formaliai ir įdarbindavo juos. Švietimo sistema buvo labai centralizuota ir unifikuota. 1991–1994 m., valdant konservatoriams, buvo įgyvendinta dešimtmetį brandinta idėja – įvesta mokinių krepšelių sistema, priimtas Pasirinkimo laisvės ir nepriklausomųjų mokyklų aktas ir sušvelninta biurokratinė švietimo priežiūra.

Reformos pradžioje net jos iniciatoriai nesitikėjo didelio nepriklausomųjų mokyklų populiarumo, tačiau šiuo metu nepriklausomos statusą turi viena iš aštuonių Švedijos mokyklų, jose mokosi 9 proc. pradinių bei pagrindinių mokyklų ir 20 proc. aukštesniųjų klasių mokinių. Mokyklos dažniausiai kuriasi tankiai gyvenamose vietovėse (ypač miestuose), kuriose pakanka mokinių, tad jiems nėra sunku pasiekti pasirinktą mokyklą. Ne kiekvienoje savivaldybėje yra nepriklausomų mokyklų – iš 290-ies Švedijos savivaldybių jos veikia 210-yje. Nepriklausomosios mokyklos populiarumui savivaldybėje gali turėti įtakos ir šios turtingumas, nes jis lemia mokinio krepšelio dydį (neturtingose savivaldybėse krepšeliai mažesni).

Nepriklausomosios mokyklos yra nedidelės (vidutiniškai 180 mokinių), o norėdamos plėstis virsta panašių mokyklų tinklu. Mažos mokyklos gali rinktis netradicines patalpas, pavyzdžiui, šiek tiek rekonstruotus biurus, o tėvams sutinkant, atsisakyti ir kai kurių kitų valstybinėms mokykloms privalomų

patogumų. Dažniausi nepriklausomųjų mokyklų steigėjai – verslo korporacijos ir organizacijos, o daugiausiai steigimo paraiškų teikia vietos bendruomenės. Mokinių tėvai neretai tokiu būdu bando gelbėti mažas kaimo mokyklas, kurias nori uždaryti savivaldybės. Šioms atsisakius savo ketinimų, tėvai nepriklausomosios mokyklos nebesteigia (2008 m. Švedijoje veikė 900 nepriklausomųjų mokyklų ir buvo pateiktos 1 550 paraiškos steigti naujas mokyklas).

Teisinis reguliavimas. Nepriklausomąją mokyklą galima steigti gavus Nacionalinės švietimo agentūros leidimą. Pagrindinis paraiškų vertinimo kriterijus – mokyklos įsipareigojimas laikytis nacionalinių ugdymo tikslų ir vertybių. Vėliau mokyklos privalo dalyvauti mokinių pasiekimų patikrinimuose ir yra prižiūrimos Mokyklų inspekcijos, tačiau yra laisvos kurti savus ugdymo planus ir pasirinkti nacionalinių tikslų siekimo būdus.

Priešingai nei JAV, Švedijos nepriklausomosios mokyklos turi teisę būti pelno siekiančiomis įstaigomis. Tai lėmė faktas, kad dažni šių mokyklų steigėjai yra verslo kompanijos ir korporacijos.

Segregavimas ar integravimas? Pradėjus augti nepriklausomųjų mokyklų skaičiui, išsigąsta, kad jos padidins mokinių segregaciją. Šią baimę sukėlė geresni nepriklausomųjų mokyklų mokinių pasiekimai, kuriuos bandyta aiškinti socio-kultūrinio požiūriu geresniu šių mokyklų kontingentu. Nepriklausomųjų mokyklų mokinių ekonominis, socialinis ir kultūrinis statusas tikrai yra aukštesnis (žr. 4 lentelę), tačiau tam turi įtakos tai, kad dauguma nepriklausomųjų mokyklų yra didžiuosiuose miestuose. Akivaizdi nebent religinė ir etninė segregacija, nes savo mokyklas siekia turėti tautinės ir tikėjimo bendruomenės, bei diferencijavimasis pagal polinkius (į muziką, tiksliuosius mokslus ir pan.). Kitais aspektais segregacija kaip tik mažesnė, nes tėvai ieško savo vaikams mokyklų ne tik savo gyvenamame rajone, kuris paprastai turi tam tikrą socialinį statusą. Be to, dėl griežto reikalavimo priimti visus norinčiuosius pagal užsirašymo eilę neretai lieka neįgyvendinti mokyklų steigėjų norai sukurti tam tikros bendruomenės (imigrantų, gabiųjų, turinčiųjų mokymosi sunkumų) mokyklas. O geresni nepriklausomųjų mokyklų pasiekimai aiškintini jų mažumu, didesnėmis galimybėmis skirti dėmesį kiekvienam vaikui ir individualizuoti ugdymą.

Veiksmingumas. Nepriklausomosios mokyklos pasiekia geresnius rezultatus mažesniais kaštais nei valstybinės.

4 lentelė. Švedijos mokinių pasiekimai (PISA 2006 m. tyrimo duomenys) pagal mokyklos tipą (valstybinė ar nevalstybinė)

	Ekonominio, socialinio ir kultūrinio statuso indeksas	Pasiekimų lygis taškais		
		Gamtos mokslų	Skaitymo	Matematikos
Valstybinės mokyklos	0,21	501	504	501
Nevalstybinės mokyklos	0,51	531	539	522
Skirtumas	0,30	30	35	21
Skirtumas atsižvelgiant į ESKS indeksą		17	n. d.	n. d.

KĄ RODO NEVALSTYBINIŲ MOKYKLŲ VEIKSMINGUMO TYRIMAI?

Nevalstybinės mokyklos apskritai yra daugiau dėmesio klientų (mokinių) poreikiams skiriančios mokyklos, tačiau dėl jų darbo veiksmingumo ginčijamosi. Tarptautinis mokinių pasiekimų tyrimas (PISA 2006) rodo, kad nevalstybinių mokyklų rezultatai daugumoje šalių yra geresni nei valstybinių – iš 25 lygintų šalių nevalstybinių mokyklų pasiekimai viršijo valstybinių mokyklų pasiekimus 21 šalyje. EBPO šalyse mokymasis nevalstybinėje mokykloje vidutiniškai pridėjo mokiniams po 25 gamtos mokslų balus.

Tačiau vertinant mokinių socialines, ekonomines ir kultūrinės ypatybes, nevalstybinių mokyklų pranašumas, nustatytas PISA 2006 m. tyrimu, sumažėja iki 8 taškų, o vertinant ir socialinę ekonominę mokyklos aplinką, pranašesnės yra valstybinės mokyklos – jos aplenkia nevalstybines 12 taškų. Taigi **vidutiniškai pasaulyje nevalstybinės mokyklos yra palankesnės aukšto socialinio, ekonominio ir kultūrinio statuso mokiniams, o valstybinės – žemo.**

Kai kurie tyrėjai siūlo vertinant mokyklų veiksmingumą skirti tris jų grupes: privačias nepriklausomas; valstybės remiamas arba išlaikomas nevalstybines mokyklas ir valstybines mokyklas. Nustatyta, kad **valstybės remiamos nevalstybinės mokyklos yra veiksmingesnės už valstybines mokyklas, kurių mokinių kontingentas yra toks pat.** Didžiausią įtaką tam daro geresnis mokyklos klimatas. **Privačių nepriklausomųjų mokyklų mokinių rezultatai geriausi, tačiau vertinant jų kontingentą socialiniu, ekonominiu ir kultūriniu požiūriu pasirodo, kad jos yra ne tokios veiksmingos kaip pirmųjų dviejų tipų mokyklos.** Tai aiškinama privačių nepriklausomųjų mokyklų galimybe susirinkti mokinius, kurių geresnius rezultatus lemia paveldėjimas ir namų aplinka. Šioms mokykloms nebūtina labai stengtis mokant pagrindinių dalykų, todėl jos daugiau dėmesio skiria tam, ko mokinių pasiekimų tyrimai nevertina – įvairiam papildomajam ugdymui. Mokinių tėvai tam neprieštarauja, nes jų vaikai ir taip pasiekia geresnius nei vidutinis šalies mokinių rezultatus.

Įvertinti nevalstybinio švietimo poveikį visai šalies švietimo sistemai yra sunkiau. Nors manoma, kad nevalstybinės

mokyklos didina švietimo įvairovę, padeda geriau tenkinti mokinių poreikius ir skatina valstybines mokyklas dirbti veiksmingiau, **negalima daryti išvados, kad jei šalyje bus daugiau nevalstybinių mokyklų, tai visos sistemos rezultatai bus geresni.** Itin geri mokinių pasiekimai pagal tarptautinius tyrimus (PISA 2006) yra ir Suomijoje, Kanadoje ar Estijoje, kur nevalstybinėse mokyklose mokosi vos keli procentai mokinių, ir Honkonge, kur tokių mokinių daugiau kaip 90 proc., ar Olandijoje, kur jų yra apie 70 proc. Tai rodo, kad **rezultatus lemia ne pats nevalstybinis švietimas, o bendrasis švietimo organizavimas:** priėmimo į mokyklas tvarka ir socialinė, ekonominė, kultūrinė mokyklų kontingento diferenciacija, mokyklų veiklos vertinimas ir pagalba joms, mokinių pasiekimų stebėseną ir mokymosi sunkumų sprendimas ir kt.

Pavyzdžiui, 2 pav. parodyta, kaip įvairiose šalyse skiriasi 15-mečių gamtos mokslų pasiekimai tarp mokyklų ir mokyklų viduje. Matyti, kad didžiausi mokyklų pasiekimų skirtumai, taip pat mokyklų skirtumai, paaiškinami socialinėmis, ekonominėmis ir kultūrinėmis mokinių ypatybėmis, yra Bulgarijoje, Vokietijoje, Slovėnijoje, Čekijoje, Austrijoje. Šiose šalyse mokinių dalis nevalstybinėse mokyklose nesiekia 10 proc., taigi **būtų neteisinga kaltinti mokinių segregavimu tik nevalstybinį švietimo sektorių.** Tuoj po šių šalių rikiuojasi Olandija ir Belgija, kuriose mokinių dalys nevalstybinėse mokyklose itin didelės (76 proc. ir 56 proc.). Tai rodo, kad **socialine, ekonomine ir kultūrine mokinių segregacija gali pasižymėti ir valstybinis, ir nevalstybinis švietimas.**

Dar vienas dažnai keliamas klausimas – ar nevalstybinis švietimas valstybei kainuoja mažiau nei valstybinis. Iš tiesų **nevalstybinės mokyklos, net gaudamos visišką valstybės finansavimą ir nerinkdamos mokesčių iš tėvų, lėšas naudoja efektyviau,** nes jų nesaisto „tikslingo lėšų naudojimo“ normos, jos turi konkuruoti su valstybinėmis mokyklomis ir atsiskaityti mokinių tėvams. **Tačiau šios mokyklos dažniausiai yra mažos, be to, jų daugėjant ir patraukiant mokinius iš valstybinių mokyklų šios taip pat mažėja, tad galų gale švietimui gali prireikti daugiau valstybės lėšų.**

APIBENDRINIMAS

Nevalstybinės mokyklos yra labai įvairios, kai kurių skirtumai tiesiog priešingi. Šios mokyklos gali būti:

- išlaikomos tik valstybės lėšomis – arba jokia būdu ne valstybės finansuojamos;
- neturinčios teisės taikyti jokios mokinių atrankos – arba pasirenkančios mokinius;
- privalančios dirbti pagal valstybines ugdymo programas – arba turinčios savas programas;
- pasirenkamos socialinio elito – arba ugdančios nusikraustuosius ir atstumtuosius.

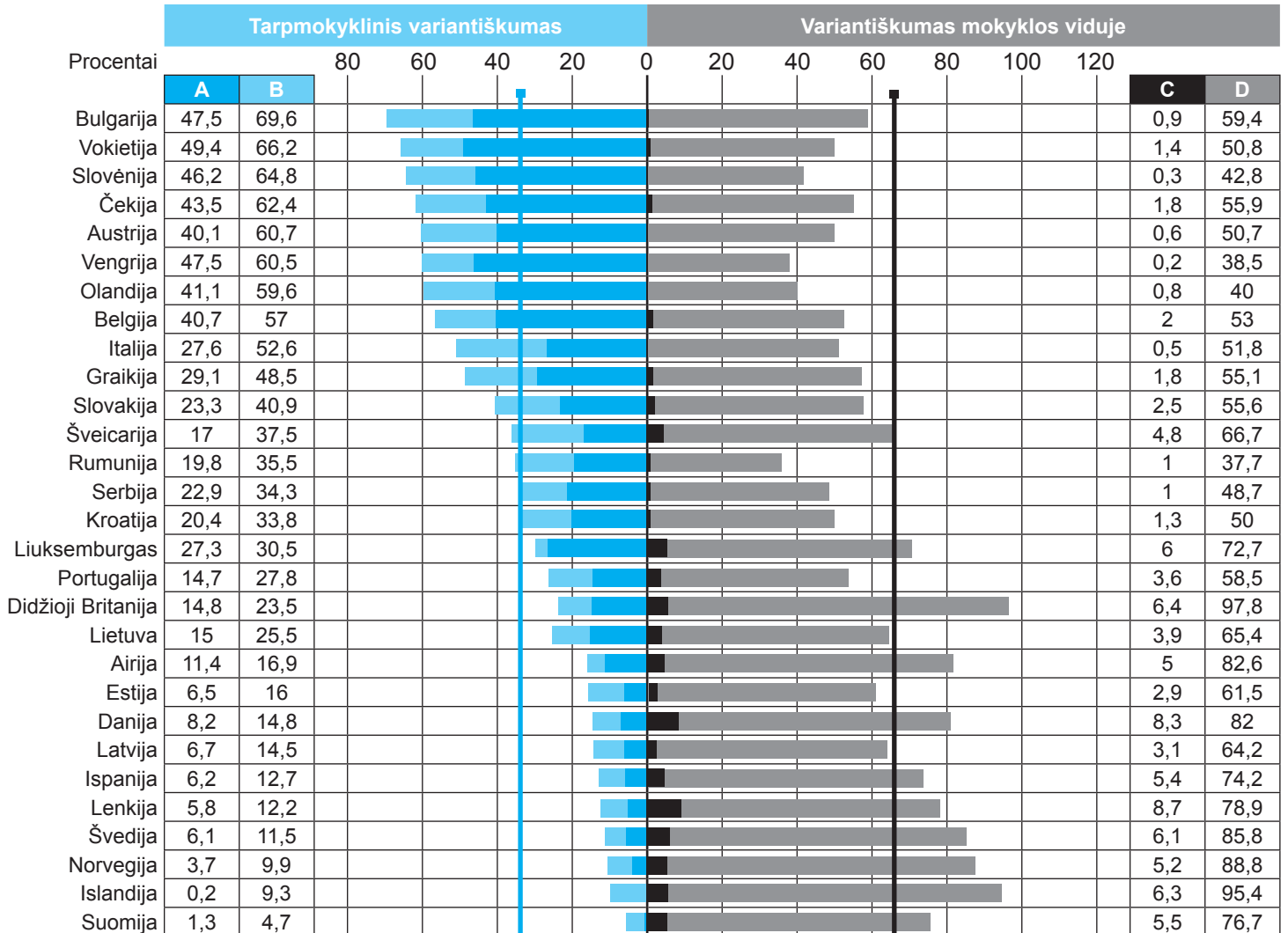
Mokyklų ypatybės lemia ne tik šalies tradicijos, bet ir tai, koks vaidmuo joms skiriamas valstybėje. Valstybės, kurios nevalstybinį švietimą laiko svarbiu tenkinant

savo piliečių ugdymo poreikius, yra sukūrusios tokį jo prieinamumo didinimo „receptą“:

- paprastinti nevalstybinių mokyklų steigimo reikalavimus ir sąlygas;
- vienodinti finansinę valstybės paramą valstybinėms ir nevalstybinėms mokykloms, uždraudžiant pastarosioms rinkti mokesčius už mokslą;
- vienodinti priėmimo į valstybines ir nevalstybines mokyklas sąlygas, kad pastarosios negalėtų taikyti jokios kitokios atrankos, išskyrus užsirašymo eilę;
- teikti nevalstybinėms mokykloms daugiau veiklos laisvės, kad darbas jose taptų patrauklus mokytojams.

2 pav. Gamtos mokslų pasiekimų (PISA 2006) tarpmokyklinis ir mokyklinis variantiškumas, išreikštas vidutinio tyrimo dalyvavusių šalių pasiekimų variantiškumo dalimi

A	Tarpmokyklinis pasiekimų variantiškumas, paaiškinamas ekonominio, socialinio ir kultūrinio mokinių ir mokyklų statuso indeksu
B	Bendras tarpmokyklinis pasiekimų variantiškumas
C	Pasiekimų variantiškumas mokyklos viduje, paaiškinamas ekonominio, socialinio ir kultūrinio mokinių ir mokyklų statuso indeksu
D	Bendras pasiekimų variantiškumas mokyklos viduje

Duomenų šaltinis: OECD PISA 2006 duomenų bazė. Leidinio *PISA 2006: Science Competencies for Tomorrows World* 4.1 lentelė

Pagrindiniai naudoti šaltiniai:

Center for Research on Education Outcomes (CREDO). *Multiple Choice: Charter School Performance in 16 States*. 2009. – <http://credo.stanford.edu> .

Christensen J., Rainey L. *Custom Tailored: Trends In Charter School Education Programs*. National Charter School Research Project brief, Center for Reinventing Public Education, 2009.

Dronkers J., Robert P. *The Effectiveness of Public and Private Schools from a Comparative Perspective*. – http://www.allacademic.com/meta/p_mla_apa_research_citation/1/0/8/4/7/pages108479/p108479-1.php .

Patrinos H. P. *Private Education Provision and Public Finance: The Netherlands*. The World Bank Human Development Network Education Team Policy Research Working Paper 5185, 2010.

Private education in the European Union: Organisation, administration and the public authorities' role. Eurydice, 2000.

Švedijos nepriklausomų mokyklų asociacijos tinklalapis – http://www.friskola.se/Om_oss_In_English_DXNI-38495_.aspx .

The Center for Education Reform (informacija) – http://www.edreform.com/Issues/Charter_Connection/ .

Vergari S. *Charter School Policy Issues and Research Questions*. Kn.: *Handbook of Education Policy Research*. New York and London: Routledge, 2009.

KIEK, KOKIŲ, KOKIO DYDŽIO NEVALSTYBINIŲ MOKYKLŲ YRA LIETUVOJE?

Nevalstybinės mokyklos (2009 m. rugsėjo mėn.)	Mokinių skaičius
Kauno m. sav.	
Viešoji įstaiga Jėzuitų gimnazija	675
Viešoji įstaiga Kauno Montessori pradinė mokykla	28
Klaipėdos m. sav.	
Klaipėdos nevalstybinė specialioji pagrindinė mokykla „Svetliaciok“	*
Viešoji įstaiga „Universa Via“ pagrindinė mokykla	254
Viešoji įstaiga „Vaivorykštės tako“ pagrindinė mokykla	106
Kretingos r. sav.	
Viešoji įstaiga Pranciškonų gimnazija	866
Marijampolės sav.	
Marijampolės marijonų gimnazija	397
Vilkaviškio vyskupijos Krikščioniškosios kultūros centro vidurinė mokykla	291
Šiaulių m. sav.	
Viešoji įstaiga „Smalsieji pabiručiai“	37
Viešoji įstaiga „Šėltinio“ mokymo centras	42
Telšių r. sav.	
Telšių vyskupijos licėjus	11
Vilniaus m. sav.	
„Šaltinėlio“ privati mokykla	133
Krikščionių mokykla „Tikėjimo žodis“	98
Marinos Mižigurskajos vidurinė mokykla	76
Viešoji įstaiga „Saulės“ privati vidurinė mokykla	272
Viešoji įstaiga „Montessori metodo centras“	9
Viešoji įstaiga „VIMS – International Meridian School“	31
Viešoji įstaiga „Vilniaus tarptautinė mokykla“	77
Viešoji įstaiga „Vilniaus Valdorfo mokykla“	209
Viešoji įstaiga „Žiniukas“	16
Viešoji įstaiga I. Lauciuvienės darželis-mokykla „Dūzginėlio bitutės“	10
Viešoji įstaiga Liubertienės vidurinė mokykla	275
Viešoji įstaiga Rudolfo Stainerio gydamosios pedagogikos centras	*
Viešoji įstaiga Tarptautinė Amerikos mokykla Vilniuje	*
Viešoji įstaiga Vilniaus prancūzų pradinė mokykla	113
Vilniaus jėzuitų gimnazija	629
Žydų vidurinė mokykla „Menachemo namai“	39
Vilniaus r. sav.	
VšĮ Riešės pradinė mokykla-darželis „Pirmoji akademija“	*
Iš viso 4 694	

*2009 m. pabaigoje nebuvo pateikę duomenų apie mokinių skaičių.

Duomenų šaltinis: Švietimo valdymo informacinė sistema

ŠVIETIMO PROBLEMOS ANALIZĖ – Švietimo ir mokslo ministerijos leidinių serija, skirta politikams, savivaldybių švietimo padalinių specialistams ir plačiajai visuomenei, nušviečianti kylančias ir sprendžiamas švietimo problemas. Serijoje „Švietimo problemos analizė“ pateikiama glausta, konkreti ir aktuali švietimo sistemos funkcionavimo problemų analizė. Leidiniai skelbiami internete adresu http://www.smm.lt/svietimo_bukle/analizes.htm ir portale Emokykla.

Pasiūlymus, pastabas ar komentarus prašome siųsti Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vedėjui Ričardui Ališauskui (ricardas.alisuskas@smm.lt).

Autorius, norinčius publikuoti savo parengtas analizes serijoje „Švietimo problemos analizė“, prašome kreiptis į Švietimo ir mokslo ministerijos Strateginių programų biuro vyresniąją specialistę Jolantą Navickaitę (el. p. jolanta.navickaite@smm.lt, tel. (8 5) 219 1120).

Analizę parengė dr. Vaiva Vaicekauskienė, Nacionalinės mokyklų vertinimo agentūros Politikos analizės skyriaus vyriausioji metodininkė.

AR REIKIA BIJOTI NEVALSTYBINIO UGDYMO?

Redaktorė *Mimoza Kligienė*
Maketavo *Valdas Daraškevičius*

2010-04-06. Tir. 1600 egz.

Išleido Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministerijos
Švietimo aprūpinimo centras, Geležinio Vilko g. 12, LT-01112 Vilnius
Spausdino UAB „Sapnų sala“, S. Moniuškos g. 21, LT-08121 Vilnius

ISSN 1822-4156

2009 m. rugsėjo mėn. Lietuvoje buvo 28 nevalstybinės, tai yra nepavaldžios valstybei arba savivaldybėms, bendrojo lavinimo mokyklos (žr. lentelę kairėje). Viešųjų įstaigų statusą turėjo dar 10 mokyklų, tačiau jos nelaikomos nevalstybinėmis, nes vienas iš jų steigėjų yra valstybė arba savivaldybė.

Nevalstybinių mokyklų tinklas Lietuvoje labai retas – bent po vieną valstybei ar savivaldybei nepavaldžią mokyklą yra tik aštuoniose savivaldybėse. Didžioji dalis nevalstybinių mokyklų (16) veikia Vilniuje. Pagal tipus dažniausios nevalstybinės mokyklos yra religinių bendruomenių (7), taip pat veikia alternatyviosios pedagogikos mokyklos (Štainerio, Valdorfo ir Montessori), dvi tarptautinės mokyklos, dvi tautinių bendruomenių mokyklos.